8

Les formes de vida

El conreu de la terra ha configurat les maneres de viure i les formes d'organització social de la pagesia. Són molts els factors que han intervingut en l'estructuració de la vida familiar i social: la diversitat de conreus, de clima, d'orografia, d'hàbitat, de tinença de la propietat o de condicions contractuals. Les formes de vida s'han trobat amb un profund canvi, accentuat des de finals del segle XIX fins al present. S'han produït transformacions de tot tipus, des de canvis de conreus fins a la metamorfosi ocasionada per la mecanització dels sistemes de producció i de comercialització. A la major part del territori, la pagesia ha passat de ser el sector que més ocupació generava a esdevenir una minoria, fet que ha condicionat les formes col·lectives de ser i de viure.

Un element important a considerar és l'espai de vida, la residència. Les formes d'administració de la terra han marcat les condicions de vida i el llegat de la seva ocupació. Les categories socials han predeterminat els papers dels membres de les famílies pageses segons la tinença de terra, des de grans i mitjans propietaris fins a masovers, parcers, rabassaires o jornalers.

La família pagesa

Home vestit amb calçons de punxa, espardenyes de pitra, caputxo o saio i barretina; i dona amb gonella, davantal, gipó, mocador pel cap i capell de floc.
En l'economia agrària tradicional eivissenca predominava el règim d'explotació directa de la terra per part dels propietaris. La família era una unitat econòmica autosuficient i posseïa les terres que treballava. L'hereu garantia el manteniment de la propietat en el cercle familiar, el qual tenia el seu marc de convivència en la casa aïllada al camp.
Sant Vicent de sa Cala - Sant Joan de Labritja (Eivissa)
FOTOGRAFIA: NARCÍS PUIGET VIÑAS. INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCS - ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE LA CIUTAT D'EIVISSA - ARXIU D'IMATGE I SO MUNICIPAL. 1909.

Fotografia de la família Serrabassa de la casa Xuclà de Tavèrnoles, en què es pot apreciar la indumentària típica de mudar a l'època. El personatge central és l'avi Ton, vestit amb la barretina al cap, amb una jaqueta americana de pana gruixuda fosca, un jupetí o armilla també de pana, uns pantalons a conjunt, uns mitjons i els esclops. Les dones porten la manteleta al voltant del coll i davantal llaçat damunt les faldilles. L'home, brusa llarga, armilla i gorra al cap.
Tavèrnoles (Osona)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU FAMILIAR SERRABASSA. 1911-1913.

La vida al camp

Curiosa imatge d'una jove senyora dalt de l'animal, amb paraigües per a la protecció solar, acompanyada d'un mosso o masover collat pel sol, prop del castell de Milnranda, a la Conca de Barberà, segurament de visita per les terres de la propietat. L'escena exemplifica les relacions de dependència, sovint submisa, que s'establien entre els propietaris i els pagesos que en distintes formes contractuals treballaven la terra.
Ulldemolins (Conca de Barberà)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. MUSEU DE LA VIDA RURAL - FONS LLUÍS CARULLA. S/D.

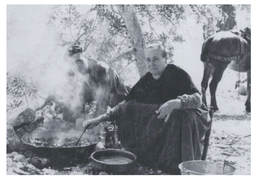

Fent el dinar a un hort de Santa Bàrbara, al Montsià. Quan la terra on es treballava era lluny del poble era costum i necessitat dinar al tros. La imatge escenifica la preparació del menjar en una paella. Paelles o cassoles —dites en algunes parts cassoles de tros— serviren per preparar el dinar condimentant productes que tenien a mà, portats de casa o collits de l'hort.
Santa Bàrbara (Montsià)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. CENTRE D'ESTUDIS PLANERS - ARXIU PARTICULAR MIGUEL FERRÉ CASTELL. CA. 1960.

Dues dones enfornant pa a Son Servera. Es reunien els dissabtes per pastar el pa i enfornar-lo en el forn d'algun dels familiars i amics; d'aquesta manera tenien el diumenge lliure. D'aquí ve la dita «qui prest pasta, prest es renta».
A la fotografia apareixen diferents forns; un d'ells és el forn de pa, per coure-hi el pa i altres menjars com coques o figues, i el forn de pebre, amb l'entrada més grossa per ficar-hi les llaunes amb els pebres dels quals s'obtenia l'espècie del pebre vermell.
Son Servera (Mallorca)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. INSTITUT D'ESTUDIS BALEARICS - ARXIU ANDREU MUNTANER. CA. 1930.

Els habitatges

Els habitatges aïllats. Les cases de poble.

Dona donant menjar a l'aviram al mas de Cuní d'Olot. Un mas era un món singular, una unitat diferenciada de les altres. L'explotació agrícola tradicional d'un mas la conformaven els conreus, l'habitacle familiar, els estables, els corrals, el celler, els magatzems, etc. En aquest espai de territori —masia, espai adjacent i terres— es desenvolupava la vida de les persones que hi residien, sigui com a propietaris, masovers, arrendataris, mossos o minyones.
Olot (Garrotxa)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU PARTICULAR JORDI PUJIULA. CA. 1910.

El mas Cortal Gran de Sant Pere Pescador a l'Empordà, propietat de casa Caramany. Sòlida construcció amb matacà damunt de la porta, tronera lateral i l'antiga torre que treu el cap damunt de la teulada a quatre aigües. La casa mare dels Caramany era al Fenollet, a la frontera del Rosselló, i va ser un membre d'aquesta casa, Ponç, qui fundà la branca catalana al segle XIII. Un mas d'aquestes característiques implicava que la terra fos portada, sovint, per masovers.
Sant Pere Pescador (Alt Empordà)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU QUIM TOR. 1915-1920.

Qualsevol percepció bucòlica del passat es desmunta si mirem amb atenció la imatge que ens mostra un grup de cases d'un poble. Hi apareixen dones velles i criatures, que probablement són les que resten a les cases i al carrer toscament empedrat, mentre homes i dones treballen a la terra. La rusticitat de les cases, amb portes i porticons sense vidres, és senyal refaient d'unes formes de vida dures. Sota del porxo un trill de post de fusta espera el temps del batre.
Lles desconegut
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. MUSEU DE LA VIDA RURAL - FONS LLUÍS CARULLA. S/D.

Estampa bucòlica del mas pirinenc de Sant Marc, a la Cerdanya, al primer terç del segle XX. El mas de les terres de muntanya, amb temperatures d'hivern rabiosament baixes, en general era gran, amb habitacle per a les persones i per a les bèsties, i també per posar-hi el farratge assecat. El treball de muntanya era mig de pagès i sobretot de ramader. L'herba dels prats ufanosos era l'aliment bàsic de la major part del bestiar, que un cop engreixat es venia en mercats o fires i a tractants.
Talló – Bellver de Cerdanya (Cerdanya)
FOTOGRAFIA: JUAN BERTRAN BERTRAN. ARXIU COMARCAL DE LA CERDANYA - FONS JUAN BERTRAN. 1910-1930.

Construccions que conformen una finca menorquina dedicada a l'explotació ramadera. A banda de les destinades a l'habitatge, a la imatge se superposen altres construccions, com els bouers i les pallisses. La geografia agrària menorquina és una immensa quadrícula dividida en «tanques», parcel·les de terra delimitades per parets de pedra seca on s'hi accedeix pel «portell», que compta amb una «barrera» feta amb branques d'ullastre. Les tanques de Menorca tenen dues funcions: despedregar i tancar.
Es Mercadal (Menorca)
FOTOGRAFIA: FUNDACIÓ DESTÍ MENORCA. INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS - ARXIU FUNDACIÓ DESTÍ MENORCA. 2008.

Vista aèria del mas de les Heures de Torroella de Montgrí, a l'Empordà. A la construcció inicial s'hi endevinen afegits, senyal d'expansions. En aquests tipus de masos es treballaven les terres de la propietat adjacent. En el curs dels darrers anys, per la dificultat de viure de la terra i per la mecanització continuada, els pagesos a temps complert sovint han incorporat més terres a l'explotació familiar o empresarial, en distintes formes contractuals.
Torroella de Montgrí
FOTOGRAFIA: JOSEP RIBOT I PADRÓS. ASSOCIACIÓ DE MASOS DE TORROELLA DE MONTGRÍ I L'ESTARTIT. 1970-1980.

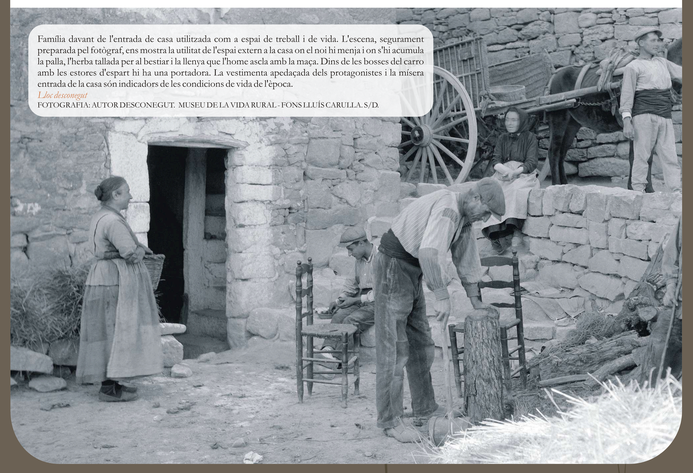

Família davant de l'entrada de casa utilitzada com a espai de treball i de vida. L'escena, segurament preparada pel fotògraf, ens mostra la utilitat de l'espai extern a la casa on el noi hi menja i on s'hi acumula la palla, l'herba tallada per al bestiar i la llenya que l'home ascla amb la maça. Dins de les bosses del carro amb les estores d'espart hi ha una portadora. La vestimenta apedaçada dels protagonistes i la mísera entrada de la casa són indicadors de les condicions de vida de l'època.
Lles desconegut
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. MUSEU DE LA VIDA RURAL - FONS LLUÍS CARULLA. S/D.

La vida a pagès ha anat estretament lligada al bestiar. La convivència entre les persones i les bèsties ha estat una característica que ha condicionat l'hàbitat pagès. L'estable, el corral, la cort o la soll i les granges, més modernament, han estat espais situats dins o a l'entorn de la casa. La cura dels animals ha comportat una part de l'ocupació diària. La major part de l'alimentació de la família es basava en producció pròpia: aliments carnis, llet o ous, i els d'origen vegetal, la farina per al pa o els productes d'horta. Amb el temps s'ha abandonat la producció d'autoconsum i la pagesia s'ha especialitzat en produccions amb destinació al mercat.

La dedicació laboral de les famílies pageses ha variat substancialment. L'ocupació formal era indiscutible pel que feia als homes, reconeguda públicament. Les dones pageses, però, treballaven duent a terme tasques agrícoles, sovint de temporada, a banda d'ocupar-se del bestiar i de l'hort —i, per tant, de l'alimentació de la família—, així com de les tasques de la llar i la cura de tots els membres de la família i sovint dels jornalers. Fins fa ben poc no s'ha començat a donar visibilitat a totes aquestes tasques. La implicació de la major part de la família en les tasques agràries ha evolucionat cap a la diversificació de rendes, procedents d'altres ocupacions laborals, i en la professionalització pagesa regulada d'un o més membres, sovint amb formació reglada específica. Les famílies pageses han generat un èxode o emigració dels seus excedents cap a d'altres professions —si el lloc de residència n'oferia— o cap a d'altres poblacions —si no hi havia altra oferta que l'agrària. En molts llocs ha sorgit el pagès a temps parcial, que té la seva feina principalment fora del sector agrari però que conrea complementàriament terres familiars.

Les construccions de sopluig

Les barraques i cabanes de pedra seca són construccions molt freqüents en una gran part del territori on la pedra és abundosa. Hi ha diverses tipologies constructives, segons el tipus de pedra o l'adequació al terreny. Les barraques de parets lleugerament inclinades podien ser de planta quadrada o circular i les cobertes, amb falsa cúpula, de volta i de cúpula semiesfèrica. Damunt de la cúpula era freqüent plantar-hi lliris blaus.
Mont-roig del Camp (Baix Camp)
FOTOGRAFIA: ESTHER BARGALLÓ BARGALLÓ. CENTRE MIRÓ - GRUP BARRACAIRE DE MONT-ROIG DEL CAMP. 2002.

Evolució de les construccions de sopluig a l'Urgell i adaptació al medi. En primer terme, enmig d'una parada de rostoll, una cabana de pedra seca, antiga, de temps immemorial, construïda per resguardar-se d'una pluja d'estiu sense control, i al seu costat, una de tàpia, amb teula al sostre, més gran, per encabir-hi estris i sobretot l'animal. El pagès procurava tenir al tros un cobert tant per menjar-hi com per aixoplugar-s'hi.
Verdú (Urgell)
FOTOGRAFIA: EDUARD TREPAT I DELTELL. ARXIU FAMÍLIA TREPAT I DELTELL. 2007.

Els espais dels animals

Els animals han estat un component essencial per a la pagesia en el sosteniment del treball i també en la pròpia alimentació i com a ingrés econòmic. Escena del sacrifici d'un animal al corral d'una masia per part de les dones, amb la canalla mirant i la família a l'espera. Al pati s'hi veuen altres animals, com els porcs, impassibles, o els conills, engabiats, sota el rafal fet de teulada per evitar les inclemències meteorològiques.
Baix Empordà
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU COMARCAL DEL BAIX EMPORDÀ - FONS EMILI CASAS. S/D.

La convivència de persones i animals era del tot normal en la vida als masos i a les cases de pagès, fins que la mecanització i la urbanització dels pobles els desplaçà paulatinament. A les cases, qui tenia un animal de tir, el tenia a l'estable, mentre que la família vivia al pis de dalt. L'exemple visual és prou clar, amb la cabra lligada, amb una criatura inquieta i el rastre de gàbies de conills. Es complementaria, en moltes ocasions, amb galls, gallines i oques i algun porc o fins i tot una vaca.
Lles desconegut
FOTOGRAFIA: BLANCAFORT. ARXIU COMARCAL D'OSONA. 1906.

Escena d'una masovera donant menjar a l'aviram, en un mas de l'Empordà que ens permet identificar que qui tenia cura dels animals eren les dones de la casa, mentre els homes només treballaven al camp. El menjar que es donava als animals era producte de la terra —segurament morese o algun cereal—, que es complementava amb altres aliments bullits o trinxats, rebuig dels productes de l'horta o sobrants de la menja diària.
Alt Empordà
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU COMARCAL DE L'ALT EMPORDÀ - FONS JOAN CORNEY. 1900.